

ruosmaniye Ktp., nr. 3567) beyin ve sinir hastalıkları ile göz, kulak, burun, ağız ve diş hastalıkları gibi konular ele alınmaktadır. 6. *Zübedü't-tabîb*. Bir nüshası Hindistan'da Râmpûr Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 899). 7. *Şerhu'l-İşârât*. İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât* adlı felsefe kitabı üzerine yazılmış bir şerhtir. 8. *el-Mebâhişü'l-mağribiyye*. İbn Ebû Usaybia'nın tamamlanamadığını kaydettiği eserdir.

Hidiviyye Kütüphanesi'ne atıfta bulunan Brockelmann ve onu takip eden bazı araştırmacılar, İbnü'l-Kuff'a *Risâle fî Menâfi'l-âzâ'i'l-insâniyye ve mevâzî'ihâ* adlı bir çalışma daha izâfe etmişlerse de söz konusu kütüphanenin katalogunda bu risâlenin İbnü'n-Nefis'e ait olduğu gösterilmiştir (*Fihristü'l-kütubi'l-'Arabiyyeti'l-mahfûza bi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, VII/1, s. 257-258).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Usaybia, *‘Uyûnü'l-enbâ*, s. 767-768; Yünni, *Żeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1380/1961, IV, 312-313; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 296-297; *Keşfü'z-zunûn*, I, 565; II, 1023, 1166, 1169; *Fihristü'l-kütubi'l-'Arabiyyeti'l-mahfûza bi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, Kahire 1308/1890, VII/1, s. 257-259; Sami Khalaf Hamarneh, "İbn Al-Quff", *DSB*, XI, 238-239; a.mlf., "With the Physician-Surgeon Ibn Al-Quff from Al-Karak to Damascus", *Proceedings of the First International Conference on Bilad-al-Sham: 20-25 April 1974*, Amman 1984, s. 71-74; a.mlf., "Medical Technology in Ibn al-Quff's Surgery", *Islamic Medicine*, I, Kuwait 1981, s. 171-176; a.mlf., "İbn al-Kuff", *El² Suppl.* (İng.), s. 91; a.mlf., "İbn Al-Quff", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures* (ed. Helaine Selin), The Netherlands 1997, s. 411-412; Brockelmann, *GAL*, I, 649; *Suppl.*, I, 899; *Hediyyetü'l-'ârifin*, II, 545-546; *İzâhu'l-meknûn*, I, 120, 193; Z. Iskandar, *A Catalogue of Arabic Manuscripts on Medicine and Science*, London 1967, s. 34, 45-47, 113-114; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 176-178, 310-311; a.mlf., *Die Natur und Geheimwissenschaften im Islam*, Leiden 1972, s. 33; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 196; Colin A. Ronan, *The Cambridge Illustrated History of the World's Science*, Cambridge 1984, s. 236; George Sobhy, "İbn'l Kuff: An Arabian Surgeon of the VII Century Alhigra", *Beiträge zur Geschichte der Arabisch-Islamischen Medizin* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1991, VIII, 245-253; Emilie Savage Smith, "Anatomie und Chirurgie des Schädels, insbesondere der Hals-, Nasen- und Ohrenkrankheiten nach Ibn al-Quff", *ISIS*, LXIV/222 (1973), s. 258-259; Muhammed Ahmed el-Kudât, "Câmi'ü'l-ğarâz fî hıfzî's-sihha ve defî'l-marâz li'bni'l-Kuf el-Kerekî", *‘Âlemü'l-kütüb*, XVIII/1, Riyad 1997, s. 19-21; Hasan Doğruyol, "Cerrahlik", *DİA*, VII, 422, 423.

ÖMER MAHIR ALPER

İBNÜ'L-KÜFÎ en-NECÂŞÎ

(bk. NECÂŞÎ, Ahmed b. Ali).

İBNÜ'L-KURTÎ

(bk. İBN ŞA'BÂN).

İBNÜ'L-KÜTİYYE

(ابن القوطية)

Ebû Bekr Muhammed
b. Ömer b. Abdülazîz b. İbrâhîm
el-Endelüsî el-İşbîlî el-Kurtubî
(ö. 367/977)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
şair, tarihçi.

285 (898) yılı civarında Kurtuba'da (Cordoba) dünyaya geldi. İşbîliyelî (Sevilla) pek çok hocası bulunduğundan hareketle İşbîliye'de doğmuş olabileceği de ileri sürülmektedir (İbnü'l-Faradî, II, 747-749). Anne tarafının soyu Germen ırkının kökenini oluşturan Gotlar'a dayanır. Got krallarının sonuncusu Münd (Ole - Mundo) b. Gaytaşa'nın (Witiza) kızı olan Kütîyye, amcası Emîr Ertabâs'ın (Ardabast) zulmüne uğrayınca Endülüs'ten Emevîler'in hilâfet merkezi Dimaşk'a giderek yapılan haksızlığın giderilmesini istemiş, Halife Hişâm b. Abdülmelik de onu, Ömer b. Abdülazîz'in âzatısı Berberî asıllı İsâ b. Müzâhim ile evlendirerek Endülüs'e göndermiş ve haklarının idadesini sağlamıştı. Hayatını İşbîliye'de sürdüren Kütîyye'nin soyu kendi adıyla anılmıştır. Çocukluğu ve yetişmesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan İbnü'l-Kütîyye'nin İşbîliye'ye ne zaman gittiği bilinmemektedir. Ancak muhtemelen, 311 (923) yılından sonra kadı olarak tayin edilen babasıyla birlikte İşbîliye'ye giderek Kurtuba'da başladığı tahsilini burada sürdürmüştür (İbn Ferhûn, II, 262; Albîr Habîb Mutlak, s. 167).

İbnü'l-Kütîyye'nin Kurtuba'da İbn Ebû'l-Velîd el-A'rec, Muhammed b. Abdülvehhâb b. Mugis, Muhammed b. Ömer b. Lûbâbe, Kâsım b. Asbağ, Muhammed b. Abdülmelik b. Eymen, Eslem b. Abdülazîz, İbnü'l-Cebbâb Ahmed b. Hâlid; İşbîliye'de Ebû Abdullah İbnü'l-Kavn, Hasan b. Abdullah ez-Zübeyrî (ez-Zebîdî), Ebû Ali el-Kâfî gibi birçok âlimden istifade ettiği kaydedilmektedir. IV. (X.) yüzyılda Endülüs'te Ebû Bekir ez-Zübeydî'den sonra Arap dili ve edebiyatında özellikle nahiv, lugat ve nevâdir konularında en büyük

şahsiyet olarak kabul edilen İbnü'l-Kütîyye tarih, ahbâr, şiir gibi ilim dallarıyla fıkıh ve hadis gibi dinî ilimlerde zamanın önde gelen âlimlerindendir. Yetiştirdiği talebeler arasında Kâdî Ebû'l-Hazm Halef b. İsâ, tarihçi İbnü'l-Faradî, şair Ebû Bekir Yahyâ b. Hüzeyl et-Temîmî, Müferric b. Saîd el-Mâridî, Ahmed b. Afîf el-Kurtubî, Ebû Abdullah Habîb b. Ahmed eş-Şataceyrî, Ebû Mervân Abdülmelik b. Tarîf, İbnü'l-Hazzâ ve İbn Cülcül gibi âlimler yer almaktadır. İbnü'l-Kütîyye 21 Rebiülevvel 367'de (6 Kasım 977) Kurtuba'da vefat etti ve ertesi gün Kureyş Mezarlığı'na defnedildi.

İbnü'l-Kütîyye'nin *Maṭmaḥu'l-enfüs* (İbn Hâkân), *Mu'cemü'l-üdebâ* (Yâkût) ve *Mesâlikü'l-ebsâr* (Ömerî) gibi kaynaklarda yer alan şiirlerinin çoğu bahçe, kır, çiçek ve tabiat tasvirleriyle ilgilidir. Teşbihlerindeki güzellik, kelime seçimindeki titizlik, anlamlı berraklığı ve örgü mü-kemmelliği şiirlerinin en belirgin özellikleridir. İbnü'l-Kütîyye'nin, zühd ve takvâ hayatıyla bağdaştırmaması sebebiyle belirli bir yaşa geldikten sonra şiir yazmayı bıraktığı kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *el-Ef'âl* (*Teşârifü'l-ef'âl*). Fiilleri müstakil olarak inceleme konusu yapan en eski ve en önemli eserlerdendir. Arap dilindeki sülâsî mücerred fiillerle "if'âl" babının kullanımını inceleyen eser bir mukaddime ile üç bölümden oluşur. Mukaddimede sülâsî fiiller ve aksâm-ı seb'aya göre çeşitleri, müteaddî ve lâzım fiiller, sülâsî masdarlar ve başlıca kalıpları, rubâî mezîd masdarları, renk ve kusur bildiren sıfatlar ele alınmıştır. Kelime türleri içinde fiillerin önemini belirten İbnü'l-Kütîyye, Basra mektebine uyarak fiillerin diğer kelime çeşitlerinden daha kadîm olduğunu, bu sebeple câmid olmayan isimlerle bütün kök ve asıl kelimelerin fiillerden türediğini ileri sürer. Eserin birinci bölümünde hem sülâsî mücerred hem if'âl babı kullanılan, ikinci bölümünde sadece if'âl babı kullanılan, üçüncü bölümünde ise yalnız sülâsî mücerred kullanılan fiillere yer verilmiştir. Her bölümde mevcut fiiller, ilk harfe göre alfabetik olarak ve mahreç esası ile aksâm-ı seb'aya göre bölümlenerek incelenmiştir. İbnü'l-Kütîyye'den sonra fiiller konusunda eser yazarlar onun yöntemini takip etmişlerdir. Öğrencilerinden İbnü'l-Haddâd diye tanınan Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Meâfirî el-Kurtubî, eksik fiil kalıplarını eklemek suretiyle *el-Ef'âl*'i tamamlayan bir eser kaleme almış, İbnü'l-Kattâ' es-Sikilî de kitabın fazlalıklarını

ayıklayıp eksiklerini ikmal ederek yeni bir tertiple *Tehzîbü'l-ef'âl* adlı eserini yazmıştır (I-III, Haydarâbâd-Dekken 1360-1364/1941-1945; Beyrut 1403). *el-Ef'âl* üzerinde ilk çalışmayı yapan Ignazio Guidi eseri *Il Libro dei verbi di Ibn al Kutîyyah* adıyla yayımlamış (Leiden 1894), kitabın tahkikli neşrini ise Ali Fûde gerçekleştirmiştir (Kahire 1952, 1993). 2. *Târîhu'iftitâhi'l-Endelûs* (*Târîhu'l-Endelûs* [Yâkût, XVIII, 272], *Fî Fethi'l-Endelûs*, *Fî İftitâhi'l-Endelûs*). Endülûs'un fethi ve tarihi konusunda Belâzûrî'nin (ö. 279/892-93) *Fütûhu'l-büldân*'ından sonra en eski kaynak olarak kabul edilir. Eserde, Araplar'ın Endülûs'e girişinden (92/711)-başlayarak Emîr Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman döneminin (888-912) sonuna kadar geçen olaylar muhtasar bir şekilde ele alınmıştır. İbnü'l-Kütîyye'nin bu çalışmasında ilmî ve tarihî usullere riayet etmediği, objektif davranmadığı, daha çok kendi soyu olan Gotlar'la ilgili olaylara ağırlık verdiği, Araplar'a karşı Got krallarını övdüğü görülmektedir. "İbnü'l-Kütîyye şöyle dedi" ifadesinden hareketle bazı araştırmacılar, eserin bizzat müellif tarafından değil kendisini dinleyen öğrencilerinden biri tarafından yazılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Talebelerinden İbnü'l-Faradî'nin *Târîhu'l-ulemâ'* adlı eserinde İbnü'l-Kütîyye'nin böyle bir kitabından söz etmemesi bu görüşü destekler mahiyettedir. Jacques Auguste Cherbonneau, çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan eserin Hakem b. Hişâm dönemini anlatan bölümünü "Histoire du règne d'Elhakem fils de Hicham" adıyla (JA, I [1853], s. 458-474), daha sonra da aynı dergide kitabın tamamını Fransızca tercümesiyle birlikte (a.g.e., VIII [1856], s. 428-482) yayımlamıştır. Julian Ribera y Tarrago eserin metnini 1868'de, İspanyolca çevirisini 1926'da Madrid'de neşretmiş, O. Houdas, kitabın bu neşrine dayanan metniyle beraber Fransızca tercümesini 1889'da Paris'te yayımlamıştır (*Recueil de textes et de traductions*, I, 219-280). Mısır'da tarihsiz bir baskısı da yapılan eseri Abdullah Enîs et-Tabbâ (Beyrut 1957), İbrâhim el-Ebyârî (Kahire 1402/1982) ve İsmâil el-Arabî (Cezayir 1989) neşretmiştir. 3. *Şerhu sadri Edebi'l-küttâb*. İbn Kuteybe'nin *Edebi'l-kâtib* adlı eserinin giriş bölümünün şerhidir. Kaynaklarda bu eserin bir muhtasarının bulunduğu ve müellifin talebesi Ebü'l-Velîd Yûnus b. Abdullah b. Mugis tarafından rivayet edildiği (İbn Ferhûn, II, 262) belirtilmektedir (İbn Hallikân, IV, 368). 4.

el-Makşûr ve'l-memdu'd. Arap dilinde ki maksûr ve memdu'd isimler konusunda kapsamlı bir eser olduğu kaydedilmektedir (İbnü'l-Faradî, II, 748; İbn Hallikân, IV, 368).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kütîyye, *Târîhu'iftitâhi'l-Endelûs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1402/1982, neşredenin girişi, s. 30; İbnü'l-Faradî, *Târîhu'ulemâ'l-Endelûs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1404/1984, II, 747-749; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, II, 84; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî), Kahire 1953, s. 71; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ma'mahu'l-enfus ve mesrahu'te'ennûs fî mûlahi ehli'l-Endelûs* (nşr. Muhammed Ali Şevâbîke), Beyrut 1403/1983; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 553; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 344, 355; Dabbî, *Buğyetü'l-mülternis*, Kahire 1967, s. 112; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 272-277; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, III, 178; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 368-371; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fî terâcimi'n-nûhât ve'l-uğaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 328-329; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 219; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 242; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 389-390; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhheb*, II, 217-218, 262, 748; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, V, 324-325; Makkarî, *Nefhu't-tib*, III, 73; E. Fagnan, *Relatifs Au Maghreb*, Alger 1924, s. 194-255; Serkis, *Mu'cem*, I, 219-220; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 99; Brockelmann, *GAL*, I, 156; *Suppl.*, I, 232-233; A. G. Palencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelûsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 202-206; Ahmed Ermin, *Zuhurü'l-İslâm*, Kahire 1959, III, 88-89; Albîr Habîb Mutlak, *el-Hareketü'l-uğaviyye fî'l-Endelûs*, Beyrut 1967, s. 165-186; Salâh Hâlis, *İşbiliyye fî'l-karni'l-hâmisi'l-hicrî*, Beyrut 1981, s. 164-165; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 498-499; Mustafa Şek'a, *Menâhicü't-t'e'lif 'inde'l-ulemâ'l-'Arab*, Beyrut 1991, s. 616-618; Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref, "İbnü'l-Kütîyye", *es-Sicillü'l-ilmî li-nedvî'l-Endelûs* (haz. Abdullah b. Ali ez-Zeydân v.dğr.), Riyad 1417/1996, IV, 33-45; Muhammed b. Şeneb, "İbnü'l-Kütîyye", *DMİ*, I, 265-266; J. Bosch-Vilâ, "İbn al-Kütîyya", *EP* (Ing.), III, 847-848; Hasan Yûsufî Eşköri, "İbn Kütîyye", *DMİ*, IV, 490-491; Mehmet Özdemir, "Hakem II", *DİA*, XV, 174.

FUAT GÜNEL

İBNÜ'L-LAHHÂM

(ابن اللحام)

Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali
b. Muhammed b. Ali el-Ba'î ed-Dımaşkî
(ö. 803/1401)

Hanbelî fakihî.

750 (1349) yılından sonra Ba'lebek'te doğdu. Babası kasap olduğu için İbnü'l-Lahhâm lakabıyla tanındı. Kâtib Çelebi ve Brockelmann bu lakabı yanlış olarak İbnü'l-Leccâm şeklinde kaydetmişlerdir. İbnü'l-Lahhâm, doğumundan kısa bir süre

sonra babasının vefat etmesi üzerine dayısının himayesinde yetişti. Kendisine hat sanatını öğreten dayısının teşvikiyle ilim tahsiline başladı. Ba'lebek'te Şemseddin İbn Yûnânîyye'den fıkıh okudu. Daha sonra Dımaşk'a giderek Zeynüddin İbn Receb'den fıkıh ve Şehâbeddin ez-Zührî'den fıkıh usulü dersleri aldı. Tahsilini tamamlayınca ders ve fetva vermeye başladı. Kâdîkudât Alâeddin Ali b. Zeynüddin el-Müneccâ'nın nâibi oldu. İbn Receb'den sonra Emeviyye Camii'nde vâizlik yaptı. Bir müddet sonra kadî nâibliğini bırakarak kendini ilme verdi ve bu sebeple Dımaşk kadılığı teklifini de kabul etmedi. Takıyyüddin (Burhâneddin) İbn Müflih ile birlikte Şam bölgesinin önde gelen Hanbelî âlimleri arasında yer alan İbnü'l-Lahhâm 803'te (1400) Timur'un Halep'i işgali sırasında Kahire'ye göç etti. Burada Mansûriyye Medresesi'nde ders vermeye başladıysa da kısa bir süre sonra görevinden alındı. Bu arada getirildiği kadılık görevini kabul etmedi. 803 (1401) yılı ramazan (veya kurban) bayramı günü Kahire'de vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Kavâ'id ve'l-fevâ'idü'l-uşûliyye ve mâ yete'allâku bihâ mine'l-ahkâmî'l-fer'iyye* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire 1375/1956; Beyrut 1403/1983; nşr. Eymen Sâlih Şa'bân, Kahire 1415/1994; nşr. M. Şâhin, Beyrut 1416/1995). Kavâid ve furûk literatürünün hayli geliştiği bir dönemde telif edilen eser de müellif, usul ve furûdaki temel görüş ve problemleri maddeleştirdiği altmış altı kaideye yer verip bu kaidelerin furû-i fikhin çeşitli dallarına ve meselelerine nasıl yansıdığını örneklerle açıklar. Zaman zaman da "fâide, tenbîh, hâtime" gibi alt başlıklar altında bu kaidelerle ilgili ayrıntı ve tartışmalardan söz eder. Eserde, Hanbelî mezhebi esas alınıp mezhep içi farklı görüşlerin belirtilmesine özen gösterilmekle birlikte yer yer diğer usulcülerin ve fıkıh mezheplerinin görüşleri de zikredilmiştir. 2. *el-Muhtasar fî uşûli'l-fıkıh*. Hanbelî mezhebine dair bir fıkıh usulü kitabıdır. Klasik kitapların sistematiğine uygun olarak telif edilen eser Muhammed Mazhar Bekâ tarafından yayımlanmış (Dımaşk 1400/1980) ve Takıyyüddin el-Cerrâf tarafından *Şerhu Uşûli İbni'l-Lahhâm* adıyla şerhedilmiştir. 3. *el-İhtiyârâtü'l-fıkhiyye min fetâvâ şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye* (*el-Ahbârü'l-ilmîyye min ihtiyârâtı İbn Teymiyye*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire, ts.; Beyrut, ts. [Dârü'l-ma'rife]). İbnü'l-Lahhâm'ın kaynaklarda *Tecridü'l-İnâye fî tahrîri ahkâmî'n-ni-*